

УДК 94(574)"1916"

Деменко О.Ф.

ПОВСТАННЯ 1916 РОКУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КАЗАХСЬКОГО НАРОДУ

У статті досліджується повстання казахського народу проти російської колоніальної політики, яке відбулося під час Першої світової війни в 1916 році. Аналізуються головні причини повстання, серед яких визначаються фактори як соціально-економічного, так і політичного характеру. Незважаючи на те, що повстання 1916 року, яке набуло форми національно-визвольної революції, в цілому зазнало поразки, воно призвело до зростання національної самосвідомості, збільшення політичної активності та сформувало певний досвід самостійного державного будівництва казахського народу. Повстання охопило майже всю територію сучасного Казахстану та набуло неймовірного для Російської імперії масштабу і жорстокості. У результаті були понесені значні втрати, а сотні тисяч людей змушені були покинути свої землі. Ці події стали прямим наслідком колоніальної політики Російської імперії щодо поневолених народів.

Ключові слова: Перша світова війна, Російська імперія, Центральна Азія, Казахстан, повстання, національно-визвольна революція.

У сучасному Казахстані, як і в інших країнах Центральної Азії, відбувається критичне переосмислення історичного минулого і спроба створити національну модель колективної пам'яті. На новій джерельній і методологічній основі, без ідеологічних штампів відбувається вивчення важливих історичних подій, дослідження національних і революційних рухів, громадянських воєн. Радянське минуле перестає бути тим винятковим символічним ресурсом, на який можна було спиратися для здійснення внутрішньої політики держав. Відбувається пошук консенсусного погляду на минуле, стираються суперечності історичної пам'яті.

На сьогоднішній день у країнах Центральної Азії відсутнє цілісне сприйняття багатьох історичних подій, у першу чергу тих, які замовчувалися під час радянського періоду. До таких подій слід віднести повстання 1916 р., яке відбулося під час Першої світової війни та охопило майже всю територію сучасного Казахстану. Ця непересічна подія займає особливе місце в історичній пам'яті казахського народу. Тому дослідження причин цього повстання, його рушійних сил, наслідків та впливу на формування національної ідентичності казахського народу є надзвичайно актуальним.

Повстання 1916 р. у Казахстані залишається не до кінця вивченою історичною подією, яка є маловідомою і для української аудиторії. Ця проблема певною мірою висвітлена у казахській та російській історіографії. Так, серед авторів, які досліджували повстання 1916 р. у Казахстані слід відзначити роботу історика С.Д. Асфендіярова [1], який зробив значний внесок у вивчення

історії казахського народу та став жертвою репресій у 1937 р. Серед сучасних дослідників варто відзначити монографію С. Акімбаєва «Казахстан в Російській імперії» [2], у якій представлено сучасний погляд на історію російсько-казахських відносин та висвітлено причини і наслідки повстання казахського народу 2016 р. Хронологію повстання та основні його етапи досліджували казахські історики А. Кузембайулы та Е. Абіль [3].

Перша світова війна справила величезний вплив не тільки на долю Російської імперії, а й усіх народів, що входили до її складу. На початку ХХ століття територія сучасного Казахстану була сировинною базою для Російської імперії, а казахський народ зазнавав жорстокої експлуатації, як і інші поневолені Росією народи. Хоча події Першої світової війни безпосередньо не відбувалися на території Центральної Азії, негативні наслідки війни повною мірою торкнулися цих земель.

Війна відразу ж продемонструвала відсталість царської Росії в соціально-економічному і технічному відношенні. Окремі перемоги російської армії не могли виправити загального положення на фронті. Росія за 1915-1916 рр. втратила значну частину своїх західних територій. Невдачі на фронтах вимагали нових людських і матеріальних ресурсів. Нестача робочої сили породила кризу в багатьох галузях господарства.

Війна вкрай негативно вплинула на соціально-економічний розвиток всіх регіонів Російської імперії, у тому числі і територій сучасного Казахстану. Податки зросли в 3-4 рази, а в окремих випадках – до 15 разів. Був введений спеціальний військовий податок. Тривали зловживання з боку всіх ланок колоніального апарату. Крім прямих і непрямих податків, збиралися різні «пожертви», за рахунок яких у казахів забирали худобу, продовольство і юрти. За три роки війни тільки з Туркестанського краю було вивезено 70 тис. голів коней, 12,7 тис. верблюдів, понад 13 тис. юрт [4].

Казахи повинні були безкоштовно поставляти м'ясо, хліб, худобу і юрти військам, які рухалися на фронт через казахські території. Господарству казахів було завдано величезної шкоди, що рахувалася мільйонами рублів. Скорочувалася площа оброблюваних земель, в результаті чого різко зросли ціни на хліб.

Тривало масове вилучення земель у казахів. Так, тільки у Семиріченській області за перші три роки війни було вилучено 1800 тис. десятин кращих пасовищних і орних угідь, а справжні господарі цих земель – казахи – були силою виселені до малоприсаєдбаних для ведення господарства пустельних і напівпустельних районів. Відібрана у казахів земля передавалася царським офіцерам, чиновникам, духовенству, козацькому війську і селянам-переселенцям з Росії. До середини 1916 р. загальна площа вилучених у казахського населення земель склала 45 млн. десятин [5].

Викликало обурення і примусове залучення казахського населення для допомоги господарствам російських переселенців. Це загострювало

міжнаціональні відносини і збурювало корінне населення, яке відкрито бажало поразки Російській імперії у Першій світовій війні [1, с. 76].

До кінця 1915 р. невдоволення казахів почало наростати. Багато волостей відмовлялися платити податки, почастишали випадки відмови від «добровільних пожертвувань» і конфліктів на цьому ґрунті з місцевою адміністрацією.

Складне становище на фронті у 1915 р. поставило питання про безпосереднє залучення казахів до війська Російської імперії для участі у війні. Казахська інтелігенція через газету «Казак» пропонувала використовувати казахів як бойову силу у кавалерійських частинах. При цьому переслідувалися дві мети:

– по-перше, землі казахів, які б залучалися до служби в армії, зберігалися б від вилучення для передачі російським переселенцям;

– по-друге, участь у бойових діях сприяла б підготовці кваліфікованих, загартованих у боях і навчених військових кадрів у випадку створення армії незалежного Казахстану [4].

Крім цього, тільки таким шляхом казахи могли б отримати зброю, необхідну для боротьби з російськими колонізаторами.

Однак російський уряд не збирався озброювати «неблагонадійних» казахів. Натомість, було вирішено використовувати неросійське населення Росії на тилкових роботах.

25 червня 1916 р. був опублікований царський Указ, за яким неросійське чоловіче населення у віці 18-43 років повинно було бути залучене для робіт по створенню оборонних споруджень у районі бойових дій російської армії і для проведення тилкових робіт на різних об'єктах. Мобілізації підлягало неросійське населення Астраханської губернії і всіх губерній і областей Сибіру, а також Сирдар'їнської, Ферганської, Самаркандської, Акмолинської, Семипалатинської, Семиріченської, Уральської, Тургайської, Закаспійської областей, мусульманське населення Терської і Кубанської областей та Закавказзя [6]. Всього планувалося мобілізувати 390 тис. осіб.

Таке рішення ставило казахський степ у край важке становище. Мобілізація проводилася під час збирання врожаю, сінозаготівлі та підготовки худоби до перегону на зимові пасовища. Тому вилучення працездатного чоловічого населення підривало економічну базу казахських господарств, і без того виснаженого постійними вилученнями земель для переселенців, худоби та продовольства для потреб війська. Фактично, виконання імперського указу залишало б сім'ї казахів приреченими на голодну смерть взимку 1916-1917 рр.

Мобілізація на тилкові роботи послужила приводом для початку потужного повстання казахів та інших народів Центральної Азії проти російської колоніальної політики.

Варто відзначити, що від мобілізації звільнялися особи, які перебували на державній службі, займали керівні посади у місцевому управлінні,

представники духовенства, учні вищих і середніх навчальних закладів, дворяни, почесні громадяни. Це внесло певний розкол у загальнонаціональний казахський рух, бо перераховані вище привілейовані верстви казахського суспільства прихильно ставилися до мобілізації. При цьому, радикальна частина народної інтелігенції – вчителі, лікарі, юристи, перекладачі – підтримали повстання проти царської сваволі, очоливши багаточисельні повстанські загони. Представники місцевої адміністрації казахської національності, які були вирощені і виплекані колоніальною владою, підтримали Указ і активно прагнули втілювати його в життя. Ліберальна національна інтелігенція намагалася знайти компроміс між офіційною владою і повсталим народом. Її представники закликали до виконання царського Указу, висловлювали різні звернення до уряду Російської імперії з пропозиціями більш оптимальної мобілізації казахів на тиллові роботи [7].

Головними причинами повстання були фактори як соціально-економічного, так і політичного характеру, зокрема: посилення колоніального гніту, вилучення земель, зростання податків і поборів, нищівна експлуатація населення Центральної Азії, політика русифікації, що проводилася царизмом по відношенню до казахського та інших корінних народів регіону, загострення міжнаціональних суперечностей, різке погіршення соціально-економічної ситуації у зв'язку із війною.

Деякі дослідники однією із причин повстання відзначають також і релігійний чинник. У той час у багатьох населених пунктах Центральної Азії функціонували православні церкви, і ніяких обмежень на їх будівництво і діяльність не існувало. Водночас для будівництва мечеті потрібно було отримати спеціальний дозвіл колоніального генерал-губернатора. Тому тиск російської влади на релігію став однією з причин повстання 1916 р.. Тим більше, що звістка про указ збіглася за часом із місяцем Рамазан, що було сприйнято мусульманським населенням як приниження їхньої гідності. Мусульманське духовенство налаштовувало населення проти царського указу, обґрунтовуючи свою позицію тим, що «ніхто не має права порушувати піст» [8].

Звістка про царський указ від 25 червня 1916 р. сколихнула увесь казахський степ. Стихійні виступи проти мобілізації почали проявлятися у побитті волосних управителів та знищенні посімейних списків. Налякана розмахом повстання царська влада 20 липня 1916 р. оголосила про відстрочення призову до збору врожаю, а 30 липня – про відстрочку до 15 вересня 1916 р.. Однак загасити полум'я антиколоніального повстання казахів не вдалося.

Боротьба проти мобілізації і свавілля місцевої влади почалася зі знищення посімейних списків не випадково. При відсутності метричних записів у казахів, посімейний список був єдиним офіційним документом, за яким визначався вік казахів. При цьому система складання списків породила масове хабарництво і зловживання. Чинovníки царської адміністрації, які складали списки на тиллові

роботи, довільно включали у списки бідняків, незалежно від віку, а байських синів за хабарі звільняли від мобілізації. Тому знищення цих списків і неподання їх повітовим керівникам гальмували і навіть зривали мобілізацію [9].

Військові губернатори областей повідомляли до Петербургу, що указ про мобілізацію на тилі роботи викликав загальне невдоволення серед казахського народу, по аулах проходять масові зібрання, а списки мобілізованих знищуються. У цих повідомленнях центральна влада також інформувалася про те, що робітники-казахи повсюдно кидають роботу і йдуть до степу.

До кінця липня – початку серпня 1916 р. заворушення почали переростати на повстання, яке поступово охопило територію майже всього сучасного Казахстану. Одним з районів, де вже в липні почалася збройна боротьба проти колонізаторів, був Жетису. Повстанці спалювали поштові станції, знищували телеграфні лінії, боролися з каральними військами. Царський уряд оголосив військове положення у всьому Туркестанському краї. Проти повстанців спрямовувалися каральні загони. Представники царської адміністрації, прагнучи розпалити міжнаціональну ворожнечу, нацьковували російське населення Семиріччя на повстанців. За вказівкою Туркестанського генерал-губернатора О. Куропаткіна і військового губернатора Семиріччя М. Фольбаума створювалися збройні загони з числа російського населення для боротьби з повстанцями.

Проти повстанців діяли спеціальні загони царських військ з артилерією і кулеметами. В аулах і містах проводилися масові арешти всіх «підозрілих», військово-польові суди виносили смертні вироки. Військово-польові суди тільки в Туркестані засудили до смертної кари 347 осіб, до каторжних робіт – 178, до тюремного ув'язнення – 129. Велика кількість людей знищувалася взагалі без суду і слідства [9].

Однак жорстокі репресії не могли зупинити розвиток повстанського руху, більше того, він почав набувати характеру національно-визвольної революції. Про це говорить масовий характер опору, коли на боротьбу з колоніальною адміністрацією піднявся практично весь казахський народ, а також спроби утворення власних адміністративних і правових інститутів, незалежних від царської Росії. Влітку 1916 р. повсталі волості перейшли до самоврядування, усуваючи від влади представників колоніальної адміністрації, населення почало обирати ханів, найбільш відомим з яких був Бекболат Ашікеєв [3, с. 243].

У вересні 1916 р. відбулися збройні зіткнення повсталих з царськими військами у Лепсинському повіті. Повстанці вели активні наступальні дії, які приводили до окремих успіхів їх загонів у зіткненнях з російськими військами. Однак останні володіли величезною перевагою в особовому складі, мали артилерію та кулемети. Погано організовані і ще гірше озброєні загони повстанців частіше зазнавали поразок. Наприкінці вересня відбулися зіткнення

повстанців з царськими військами в Копальському повіті. Біля річки Вежі вони дали останній бій російським військам, після чого відступили в гори. Російські війська не зважилися їх переслідувати. До жовтня 1916 р. повстання в Жетису було придушене. Царські війська жорстоко розправлялися не тільки з повстанцями, а й з мирним населенням. Десятки казахських і киргизьких аулів були знищені, багато казахів і киргизів було вбито. Переслідувані царськими військами понад 300 тис. казахів і киргизів покинули рідні місця і перемістилися до Китаю, а саме до Кульджинського краю та Кашгару [9].

Крім Жетису, до середини липня 1916 р. масові заворушення охопили майже всю територію Сирдар'їнської області. Повстанці розправлялися з представниками царської адміністрації, знищували майно волосних управителів, вступали в зіткнення з поліцією та царськими військами. До початку серпня повстання охопило Ауліє-Атинській повіт Сирдар'їнської області. Багато повстанців зібралось поблизу м. Ауліє-Ати, твердо вирішивши не давати мобілізувати місцеве населення. Але до кінця вересня 1916 р. повстання в Сирдар'їнській області було придушене. Окремі повстанські загони, що не підкорилися царській владі, відкочували в глиб степу, до Торгайської області.

Протягом липня – серпня 1916 р. масові виступи казахів відбувалися в Уральській області та Бокіївській Орді, яка входила того часу до Астраханської губернії. Організаційна слабкість, стихійність та локальність народних заворушень Уральської області полегшили царським властям їх придушення, що завершилося до початку жовтня 1916 р. Однак на призовні пункти казахи так і не з'явилися.

Народні повстання також охопили Акмолинську та Семипалатинську області. Повсталі знищували списки для мобілізації та проявляли насильство проти представників місцевої царської адміністрації.

У повстанні брали участь також казахи-робітники Спаських рудників, Карсакпайського заводу, Джекказганського рудника, підприємств «Ріддерського акціонерного товариства». У деяких районах число повстанців досягало 7 тис. осіб. Проти них були направлені 12 кавалерійських сотень, 11 посилені піхотних рот під командуванням генерала М. Ягодіна. У вересні – жовтні 1916 р. збройні сутички з царськими військами відбувалися в Зайсанському, Усть-Каменогорському, Каркаралинському, Акмолинському, Павлодарському та Атбасарському повітах. Незважаючи на масовий героїзм повстанців, добре озброєні російські війська до кінця жовтня 1916 р. придушили повстання в Семипалатинській та Акмолинській областях. Поразці повстання сприяло те, що його учасники діяли розрізнено, зв'язок та координація дій між ними були практично відсутні [3, с. 245].

Частина повстанців окремими групами перейшла до Торгайської області, де вони приєдналися до загонів Амангельди Іманова. Деякі з них діяли самостійно аж до Лютневої революції 1917 р..

Ще одним регіоном, мешканці якого долучилися до повстання 1916 р. була Торгайська область. Так, після отримання указу царя про призов казахів на тилові роботи місцева адміністрація провела з'їзди волосних управителів і аульних старшин спільно із «почесними аксакалами», на яких було прийнято рішення про негайне і неухильне виконання царського указу. Однак невдоволення казахів росло з кожним днем.

В аулах Костанайського, Іргизського та Актюбинського повітів почалися стихійні виступи селян. Губернатору Торгайської області стали надходити тривожні відомості про збройні виступи казахського населення. Один з повітових начальників повідомляв, що повстанці концентруються в ущелинах гір, нападають на пошту, розбирають полотно залізниці, громлять волосні правління, вбивають волосних управителів. Адміністрація в тривозі відзначала, що повстання охоплює всю область. У цей час утворився великий повстанський загін, який очолив Амангельди Удербайули (Іманов). Ще до повстання Амангельди був відомий в степу як поборник народної свободи, противник колоніального режиму. Не раз йому довелося побувати в тюрмах, відвідувати Петербург у справах ув'язнених казахів [4].

Протягом липня – серпня 1916 р. майже в кожній волості були обрані хани, які підпорядковувалися загальному хану (сардару) – Абдугаппару Жанбосинову. Найближчими сподвижниками його стали хани Айжаркин Канаєв і Оспан Шолаков, та обраний у серпні на з'їзді повстанців головнокомандувачем Амангельди Іманов. У кожного хана були радники – візири, вся повнота цивільної і військової влади була в руках Абдугаппара Жанбосинова і Амангельди Іманова. Вони очолювали Кенес – раду, що складалася з керівників окремих повстанських загонів. При Кенесі працював секретаріат, який вирішував всі адміністративні питання, і суддівська колегія. Сардар мав двох помічників – по військовим і цивільним питанням. Йому також підпорядковувались глави військово-цивільної адміністрації у волостях – минбаси, які в своїй діяльності спиралися на елбегі, в функції яких входив розбір суперечок між мирним населенням і повстанцями. Для завідування фінансами ханом призначався казинаші, йому підпорядковувалися жасакші – збирачі податків і продовольства для повстанців. Всі податки і повинності до царської казни скасовувалися, натомість вводився бітамі – податок у розмірі 4 рублі з двору. Крім того, додатковим податком обкладалися багаті казахські господарства [3, с. 246].

Як свідчать архівні документи, чисельність повстанських загонів у самий пік повстання становила близько 50 тисяч осіб. Із десятків тисяч неорганізованих повстанців А. Іманов створив дисциплінований військовий організм, розділений на десятки, п'ятидесятки, сотні і тисячі. На чолі кожного з підрозділів відповідно були поставлені онбаси (десятник), елубаси (п'ятидесятник), жузбаси (сотник), минбаси (тисячник). Було сформовано

спеціальний підрозділ снайперів (загін мергенів). У районах, контрольованих повстанською армією А. Іманова, по суті вся цивільна влада перейшла до рук повстанців [5].

Таким чином, повстанцям Торгайської області вдалося, відсторонивши від влади царську адміністрацію, налагодити власну досить дієву систему управління, що проіснувала до Лютневої революції 1917 р..

До жовтня 1916 р. в Торгайській області налічувалося до 20 повстанських загонів, в кожному з яких було по 2-3 тис. осіб. Повстанці вели активні бойові дії із царськими військами, козаками, поліцейськими загонами. Командувач військами Казанського військового округу повідомляв військовому міністру про те, що «становище в Торгайському та Іргизському повітах швидко погіршується. З Торгаєм перерваний не тільки телеграфний зв'язок, але і припинено всіляке сполучення. Торгай взятий в облогу, Іргиз оточується». Одночасно повідомлялося, що повстанці, опанувавши Торгай та Іргиз, мають намір перервати залізничне сполучення по лінії Оренбург – Ташкент [3, с. 246-247].

До Торгайських повстанців приєдналися казахи сусідніх областей. Повстанці майже повністю паралізували місцевий колоніальний апарат. Каральні загони не могли придушити повстання.

Царський уряд зважився на крайні заходи. Був сформований спеціальний експедиційний корпус під командуванням генерала А. Лаврентьєва, до якого увійшли частини, зняті з фронту. Корпус почав наступ одразу з трьох сторін – Костаная, Актюбінська і Шалкара.

Повстанці прагнули взяти Торгай до прибуття царських військ, однак вжити ними 6 листопада 1916 р. спроби взяти місто штурмом закінчилися невдачею. Місто продовжувало залишатися в облозі протягом 10 днів, але довго тримати Торгай в облозі було неможливо, бо до нього наближалися основні сили каральної експедиції. Повстанці зняли облогу і виступили назустріч загонам російських військ. 16 листопада повстанці в районі поштової станції Тункойма атакували каральний загін. Насилу пробившись через ряди повстанців, загін російських військ день того ж дня вступив до Торгаю [3, с. 247].

У другій половині листопада основна маса повстанців відійшла на 150 км від Торгая і зосередилася в районі урочища Батпак-Кара, частина – в пісках Аккум. Повстанці створили у Батпак-Карі раду з керівництва військовими діями і управління зайнятими районами.

Рання зима 1916-1917 рр., сильні морози та сніг ускладнювали дії повстанців. Амангельди Іманов і Абдугаппар Жанбосинов зосереджували свої загони в місцях, важкодоступних для каральних військ. Повстанці забезпечили себе продовольством і фуражем, побудували землянки і юрти. З початку 1917 р. А. Іманов мав намір відновити боротьбу. Напередодні Лютневої революції, коли в інших областях Казахстану військові дії вже припинилися, у Торгайському степу бої між каральними загонами і повстанцями ще тривали.

Після перемоги Лютневої революції число повстанських загонів в степу різко зросло, а наприкінці 1917 р. Амангельди Іманов зайняв Торгай [4].

Як зазначає С. Рахімова, повстанський рух в Торгайському регіоні мав свої особливості: по-перше, внутрішня військова організація повстанського руху була на відносно високому рівні та підпорядковувалась суворій дисципліні; по-друге, у діях лідерів повстання простежувалося чітке розуміння мети повстання, а тактика і стратегія бойових дій була наближена до професійної; по-третє, під час повстання спостерігалось відродження традиційних для казахського суспільства елементів державності (протягом подій 1916 р. було обрано близько 50 ханів), колишніх військових традицій кочівників [7].

Царизму не вдалося повністю придушити повстання казахів, але соціально-економічне становище казахського аулу за час повстання різко погіршилося. Багато господарств були розграбовані каральними загонами, частина повстанців була змушена кочувати на території Китаю і Монголії. У цілому за ці роки чисельність казахів в Російській імперії скоротилася більш ніж на 600 тис. осіб [3, с. 248].

Незважаючи на те, що в більшості районів Казахстану повстання було придушено, а національно-визвольна революція 1916 року в цілому зазнала поразки, воно призвело до різкого зростання національної самосвідомості, збільшення політичної активності та сформувало певний досвід самостійного державного будівництва. Причинами поразки повстання були його стихійність, слабка організація та координація опору між розрізненими повстанськими загонами, відсутність належного технічного оснащення повстанських загонів, порівняно із царським військом.

Уже влітку 1916 р. члени окремих фракцій Державної Думи намагалися привернути увагу до кричущих порушень закону в процесі призову казахського населення на тиллові роботи. Це питання обговорювалося на нараді членів Думи 10 вересня і засіданні військово-морської комісії Думи 27 листопада. У результаті з'ясувалося, що царський указ від 25 червня 1916 р. не мав юридичної сили і не підлягав опублікуванню. По-перше, залучення до тиллових робіт було трудовою повинністю, яка могла бути введена тільки після прийняття відповідного закону, що в свою чергу не могло бути зроблено без Державної Думи. По-друге, Указ змінював права лише однієї категорії російських громадян. По-третє, міністр внутрішніх справ перевищив свою владу, віддаючи розпорядження не підпорядкованим йому генерал-губернаторам негайно виконувати положення Указу. По-четверте, так і не були розроблені правила, що регулюють механізм мобілізації, що не могло не привести до зловживань при її проведенні. Уже після Лютневої революції була утворена Надзвичайна слідча комісія з розслідування протизаконних дій колишніх міністрів, інших посадових справ, відповідальних за прийняття і втілення у життя указу та придушення повстання 1916 р. [3, с. 249].

Повстання 1916 р. стало передвісником наступних потрясінь для Російської імперії, яка припинила своє існування після лютневої революції та жовтневого перевороту 1917 р. Для Казахстану обидві події столітньої давнини зіграли стратегічно важливу роль. Революція у лютому 1917 р. зупинила негативний розвиток ситуації після жорстокого придушення повстання 1916 р. Переворот у жовтні 1917 р. створив умови, нехай для формального, але все ж національно-державного будівництва. Зрештою, ці події зробили можливою появу сучасної держави Казахстан [10].

У нинішньому Казахстані існує погляд на повстання 1916 року як на трагічну подію. У цілому воно охопило території сучасних Казахстану, Киргизстану і Узбекистану. Але саме в Казахстані і Киргизстані повстання набуло неймовірного для Російської імперії масштабу і супроводжувалося безпрецедентною жорстокістю з обох сторін. До перебігу повстання та його придушення було залучено багато людей, втрати були значними, причому серед повсталих вони були незрівнянно більшими. Сотні тисяч людей змушені були покинути свої землі і тікати до Китаю. Таке взаємне озлоблення було результатом того тупика, в якому до повстання опинилося і місцеве населення казахів і киргизів, і російські селяни-переселенці разом із царською адміністрацією. Як характеризує цю ситуацію казахстанський історик Султан Акимбеков, цей глухий кут був прямим наслідком колоніальної політики Російської імперії щодо поневолених народів [11].

З іншого боку, повстання 1916 р. займає особливе місце в історії багатовікового національно-визвольного руху казахського народу. В умовах імперіалізму і Першої світової війни, Амангельди Іманов та інші керівники повстання підняли казахський народ на боротьбу за незалежність, яку почали свого часу Срим Датов, Ісатай Тайманов, Махамбет Утемісов, Кенесари і Науризбай Касимови. Вперше, після національно-визвольного руху під керівництвом Кенесари Касимова, повстання 1916 р. носило всеказахський характер, охопивши практично всі регіони сучасного Казахстану. Повстання мало антиколоніальну і антиімперіалістичну спрямованість, при цьому класовий момент, який проявлявся як боротьба проти феодалної верхівки, носив другорядний характер, порівняно із головним завданням національного і політичного визволення казахського народу.

Незважаючи на те, що після вказаних подій минуло ціле століття, казахське суспільство продовжує потребувати зваженої історичної оцінки причин і наслідків повстання 1916 року. Ця подія повинна стати об'єднуючою народ складовою національної ідеології та зберігатися в пам'яті кожного громадянина Казахстану.

Список використаних джерел та літератури

1. Асфендияров С.Д. Национально-освободительное восстание 1916 года в Казахстане. – Алма-Ата – Москва: Казахстанское краевое издательство, 1936. – 150 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://meeting.nlrk.kz/result/ebook_145/index.html#ps

2. Акимбеков С. Казахстан в Российской империи. 01.05.2018. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.asiakz.com/kazakhstan-v-rossiyskoj-imperii>
3. Кузембайулы А., Абиля Е.А. История Казахстана: Учебник для вузов. 8-е изд. перераб. и доп. – Костанай: Костанайский региональный институт исторических исследований, 2006. – 350 с.
4. Восстания 1916 года. // История Казахстана. Имена, события, факты. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tarikh.kz/kazakhstan-v-sostave-rossii/vosstaniya-1916-goda/>
5. Национально-освободительное восстание 1916 года в Казахстане. [Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова КН МОН РК] 14.11.2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://e-history.kz/ru/contents/view/287>
6. Царский указ от 25 июня 1916 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikisource.org/wiki/Царский_указ_от_25_июня_1916_года
7. Рахимова С. Национально-освободительное восстание 1916 г. в Казахстане // Персональный сайт учителя истории Рахимовой Сании. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://saniya1607.jimdo.com/подготовка-к-экзаменам-9-класс/восстание-1916-г/>
8. Ботаіұлы Р. Историк о новом осмыслении восстания 1916 года. 28.06.2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.azattyq.org/a/istoriki-vosstanie-1916-goda/27824629.html>
9. Национально-освободительное восстание 1916 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3598/>
10. Акимбеков С. 100 лет, которые потрясли мир // Центр Азии. – 2017. – № 5 (11). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.asiakz.com/100-let-kotorye-potryasli-mir>
11. Акимбеков С. 1916 год: сто лет как один день? // Центр Азии. – 2016. – № 4 (104). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.asiakz.com/1916-god-sto-let-kak-odin-den>

Деменко А.Ф. Восстание 1916 года и его влияние на формирование национальной идентичности казахского народа.

В статье исследуется восстание казахского народа против российской колониальной политики, которое произошло во время Первой мировой войны в 1916 году. Анализируются основные причины восстания, среди которых определяются факторы как социально-экономического, так и политического характера. Несмотря на то, что восстание 1916 года, которое приняло форму национально-освободительной революции, в целом потерпело поражение, оно привело к росту национального самосознания, увеличению политической активности и сформировало определенный опыт самостоятельного государственного строительства казахского народа. Восстание охватило почти всю территорию современного Казахстана и приобрело невероятный для Российской империи масштаб и жестокость. В результате были понесены значительные потери, а сотни тысяч людей вынуждены были покинуть свои земли. Эти события стали прямым следствием колониальной политики Российской империи по отношению к порабожденным народам.

Ключевые слова: Первая мировая война, Российская империя, Центральная Азия, Казахстан, восстание, национально-освободительная революция.

Demenko O. The Revolt of 1916 and its Influence on the Formation of Kazakh Nation Identity.

The article explores the revolt of Kazakh people against the Russian colonial policy which took place during World War I in 1916. There are analyzed the main reasons of the revolt, amongst which socio-economic factors as well as political factors are determined. In spite of the fact that the revolt of 1916, which had taken the form of National Liberation Revolution, generally was defeated, it caused the growth of national self-determination, the increase in political participation and also formed certain experience of independent Kazakh people's state-building. The revolt swept almost the whole

territory of modern Kazakhstan and took an unprecedented scale and cruelty within the Russian empire. In consequence, the significant losses were incurred and hundreds of thousands of people were forced to leave their homelands. These events are considered to be the direct consequence of the colonial police of the Russian Empire towards the subdued peoples.

Keywords: *World War I, Russian Empire, Central Asia, a revolt, National Liberation Revolution.*